

А.Г. Ванкевіч

**Эпідыгматычныя адносіны членаў метэаралагічных палёў
у рускай і беларускай мовах**

Лексіка-семантычнае поле ўяўляе сабой цэласнае аб'яднанне ўзаемазвязаных намінацыйных адзінак, якому ўласціва трохмерная форма іх арганізацыі на падставе эпідыгматычных, парадыгматычных і сінтагматычных адносін. Эпідыгматыка* як адзін з відаў сэнсавых сувязей полевых элементаў раскрывае ўнутраную структуру лексічнай семантыкі мнагазначнага слова, устанаўлівае механізм і асаблівасці фарміравання вытворных значэнняў. Сацыяльна абумоўленая з'ява лексічнай полісеміі, якая заключаецца ў здольнасці аднаго слова служыць абазначэннем розных прадметаў і адносін паміж імі, з'яўляецца пацвярджэннем сістэмнасці ў мове. Менавіта асаблівасцямі мнагазначнасці слоў у асноўным вызначаецца спецыфіка лексіка-семантычнай прасторы натуральных моў [1]. Таму супастаўляльнае вывучэнне эпідыгматычных сувязей значэнняў полісемантаў у рамках карэляцыйных ЛСП блізкароднасных моў дасць, як мы мяркуем, неабходныя аб'ектыўныя вынікі ў плане выяўлення іх характэрных рыс і ўласцівасцей.

У саставах суадносных рускага і беларускага ЛСП “Погода” / “Надвор'е” значнае месца займаюць **метэонімы-полісеманты**, два ці больш значэнняў якіх утрымліваюць архісему ‘стан атмасферы’; у межах поля яны прадстаўлены лексіка-семантычнымі варыянтамі, напр., рус. *циклон* ЛСВ1 ‘*Метеор. Область пониженного атмосферного давления (минимальное давление в центре) с преобладанием пасмурной погоды и сильными*

* У навуковы абарот паняцце эпідыгматыкі – фармальна-семантычных сувязей у лексіцы – было ўведзена Д.М. Шмялёвым [2].

ветрами', ЛСВ2 'Буря, ураган'*; *снежный* ЛСВ1 'Прил. к снег', ЛСВ3 'Обильный снегом, с частыми, обильными снегопадами'; *куриться* ЛСВ2 'Выделять испарения, легкий туман, пар', ЛСВ3 'Поднявшись, виться, носиться в воздухе (о дыме, тумане, пыли, снеге и т. п.)'; бел. *імгла* ЛСВ1 'Ападкі ў выглядзе вельмі дробных кропелек вільгаці; імжа. // Крышталікі інею ў паветры, дробны снег', ЛСВ2 'Пялёнка туману, дыму, пылу; смуга'; *засушлівы* ЛСВ1 'Які суправаджаецца засухай', ЛСВ2 'У якім часта бываюць засухі'; *пацяплець* ЛСВ1 'Стаць цёплым, цяплейшым. / у безас. ужыв.', ЛСВ2 *безас.* 'Пра наступленне цяпла, цёплага надвор'я'. Элементамі палёў выступаюць таксама **асобныя ЛСВ** мнагазначных слоў, напр., рус. *клуб*¹ ЛСВ2 'Масса чего-л. летящего, поднимающегося, имеющая шарообразную форму' (*Сильный порывистый ветер клубами гнал с моря туман*), *крепкий* ЛСВ5 'Достигающий очень сильной степени (о ветре, морозе)', *обложит* ЛСВ3 'Покроить сплошной массой; обволочь' (*Еще с раннего утра все небо обложили дождевые тучи*); бел. *крупы* ЛСВ2 'Снег у выглядзе невялікіх шарападобных зярнят', *заліўны* ЛСВ2 'Вельмі моцны, густы, праліўны (пра дождж)'. Вылучаюцца і **ЛСВ**, якія ўваходзяць у поле **па лініі семантычных адценняў** (субварыянты, мікраварыянты^{**}), напр., рус. *валить*² ЛСВ2 '...// Падать, лететь массой (о снеге и т. п.)'; бел. *прыўдарыць* ЛСВ1 '...// Стаць мацнейшым (пра дождж, мароз і пад.)'. Вывучэнне такіх элементаў метэаралагічных палёў прадугледжвае аналіз адносін іерархічнай семантычнай вытворнасці семем – мінімальнага адзінак плана зместу, якія суадносяцца з адзінкамі плана выяўлення.

У **эпідыгматычным** аспекце рэлевантнымі для даследавання семантычных адзінак з'яўляюцца іх статус з пункту погляду матывацыі і спосаб сувязі з дэнататам, што вызначае двухпланавасць сэнсавых сувязей.

* Значэнні рускіх метэаралагічных найменняў прадстаўлены ў адпаведнасці з данымі «Словаря русского языка» [3], беларускіх метэонімаў – у адпаведнасці з данымі «Тлумачальнага слоўніка беларускай мовы» [4].

** Дадзеныя тэрміны выкарыстоўваюцца ў дысертацыйным даследаванні расійскага лексікалага І.Р. Альшанскага для абазначэння адценняў значэнняў [5].

Як паказвае фактычны матэрыял, семантычная прастора карэлятыўных ЛСП “Погода” / “Надвор’е” утворана семемамі розных тыпаў. У абедзвюх блізкароднасных мовах сістэма метэаралагічных намінацый характарызуецца двухузроўневай арганізацыяй: членамі палёў выступаюць **пярвічныя** (невыводныя) значэнні (рус. *дождь* ЛСВ1 ‘Атмосферные осадки, выпадающие из облаков в виде капель воды’, *капать* ЛСВ1 ‘Падать каплями. / в безл. употр.’; бел. *град* ЛСВ1 ‘Атмасферныя ападка і ў выглядзе крупінак лёду рознай велічыні’, *маланка* ЛСВ1 ‘Разрад атмасфернай электрычнасці ў паветры, звычайна ў выглядзе яркай звілістай лініі’) і **другасныя** (выводныя) значэнні (рус. *надуть* ЛСВ2 ‘Нанести течением воздуха. // безл. Разг. Нанести холоду’, *тихий* ЛСВ5 ‘Спокойный, не бурный, без ветра, бури и т. п. // Легкий, не сильный, слабый по степени проявления’; бел. *ядраны* ЛСВ4 ‘Свежы, халаднаваты, падбадзёрлівы (пра паветра, надвор’е)’, *ісці* ЛСВ11 ‘Капаць, цячы, ляцець (пра ападкаі)’).

Па спосабу намінацыі прадметаў і з’яў рэчаіснасці значэнні, што пакрываюць метэасферу разглядаемых моў, дзеляцца на **прамыя** (асноўныя, галоўныя), якія непасрэдна суадносяцца з паняццямі ці іх прыметамі і прама ўказваюць на адпаведныя аб’екты і з’явы надвор’я (рус. *падать* ЛСВ2 ‘Идти (об атмосферных осадках)’, *мягкий* ЛСВ7 ‘Теплый, несуровый (о погоде, климате и т. п.)’; бел. *веяць* ЛСВ2 ‘(1 і 2 ас. не ўжыв.). Дзьмуць (пераважна пра слабы вецер). // Віхрыцца, круціць’, *нягода* ЛСВ2 ‘Дрэннае надвор’е; непагода’), і **непрамыя** (пераносныя), заснаваныя на параўнанні адных прадметаў з іншымі, на ўстойлівых асацыяцыях, якія аб’ядноўваюць гэтыя прадметы (рус. *пронизать* ЛСВ4 ‘перен. Оказать сильное, острое действие на кого-л. (о холоде, ветре); пробрать, пронять’, *тонкий* ЛСВ1 ‘...// перен. Не густой, прозрачный (о тумане, дыме и т. п.)’; бел. *вар’яцець* ЛСВ2 ‘перан. Бурна і хаатычна праяўляцца’ (*Громы з перунамі вар’яцелі, зліваючыся ў адну суцэльную кананаду*), *скупы* ЛСВ3 ‘перан. ...// Рэдкі (пра слёзы, кроплі дажджу і пад.)’).

Вытворныя значэнні (далей – ВЗ) слова развіваюцца на базе іншых яго значэнняў. Інакш кажучы, у аснове механізма семантычнай дэрывацыі – працэсу пашырэння семантычнага аб'ёму лексічнай адзінкі – ляжаць унутрыслоўныя сувязі. Семантычнае развіццё слова адбываецца ў двух напрамках: 1) новае значэнне ў лексемы з'яўляецца шляхам змены дэнататаў, г. зн. пераносу назвы з аднаго прадмета на іншы на падставе іх знешняга ці ўнутранага падабенства, функцыянальнай блізкасці, 2) вытворнае значэнне ўзнікае шляхам абагачэння, паглыблення паняцця, сэнсавага прырашчэння. Нягледзячы на розныя змяненні ў змесавай структуры слова, сувязь паміж значэннямі полісеманта, якія класіфікуюцца як элементарныя лексічныя адзінкі, ці лексіка-семантычныя варыянты, захоўваецца.

Унутраная форма слова грунтуецца на іерархічнасці адносін семантычных кампанентаў, што яе ўтвараюць. Адны семемы выконваюць функцыі “апорных элементаў, якія матывуюць узнікненне іншых адзінак унутрыслоўнай семантычнай мікрасістэмы” [6]; іншыя семемы з'яўляюцца семантычна залежнымі і выступаюць у якасці матываваных першымі. Роля асноўнага значэння (далей – АЗ) у арганізацыі сэнсавай структуры полісеманта розная: у адным выпадку яно цалкам уключаецца ў структуру ВЗ, у другім – удзельнічае толькі часткова, у трэцім – служыць узорам, своеасаблівай семантычнай формулай, якая напаяўняецца іншым рэчавым зместам.

Расійскі даследчык Н.Д. Гарыпава вылучае наступныя мадэлі ўзаемадзеяння паміж АЗ і ВЗ: 1) паралелізм семантычных структур (АЗ і ВЗ маюць аднолькавую структуру пры розным змесце некаторых сем), 2) перагрупоўка сем (патэнцыйная сема АЗ становіцца вядучай у складзе ВЗ), 3) расшырэнне семнага саставу (у ВЗ з'яўляюцца дадатковыя семы, якія адсутнічаюць у АЗ), 4) усячэнне значэння (ВЗ адрозніваецца ад АЗ адсутнасцю тых ці іншых сем) [7]. У рамках аналізуемых метэаралагічных палёў назіраюцца эпідыгматычныя адносіны розных тыпаў, якія да таго ж

могуць быць прадстаўлены ў розных камбінацыях. Так, напрыклад, пераноснае значэнне рускага дзеяслова *грянуть* ‘2. перен. Внезапно, с силой начаться; разразиться’ (*В августе грянул дождь*) “паўтарае” структуру прамога значэння ‘1. Внезапно с силой раздаться, загреметь, зазвучать’; пры знешнім падабенстве прадстаўленыя семантычныя адзінкі адрозніваюцца зместам, выражаным семамі ‘зазвучать’ і ‘начаться’. Па мадэлі паралелізма будуюцца таксама пераноснае адценне значэння беларускага назоўніка *касмыль* ‘Пук, шматок (сена, ваты і пад.). // перан. Клубок, шматок, абрываек (хмары, туману і пад.)’.

На падставе перагрупоўкі сем утвараецца сэнсавая структура рускага метэоніма *промёрзнуть*: сема ‘сильное охлаждение’, якая выяўляецца ў АЗ ‘1. Затвердеть от мороза на большую глубину’ толькі на дэнататыўным узроўні (няяўная, скрытая), у значэнні субварыянта ‘...// Стать очень холодным от мороза, охлаждаясь, покрыться льдом, инеем’ праяўляецца ўжо на сігніфікатыўным узроўні (экспліцытная). Аналагічна імпліцытная сема ‘сыпаць’ АЗ беларускага дзеяслова *запарушыць* становіцца вядучай у ВЗ, параўн.: ‘1. Пашкодзіць чым-н., папаўшым у сярэдзіну’ і ‘2. Прысыпаць, зацэрушыць’.

Расшырэнне семнага саставу назіраецца, напрыклад, пры фарміраванні другаснага значэння рускага дзеяслова *порошить* ‘2. Засыпать, покрывать землю (о снеге)’ на базе асноўнага ‘1. Идти, падать (о мелком снеге)’ (да семы ‘движение’ дабаўляецца сема ‘устилание поверхности’), а таксама пры ўтварэнні пераноснага значэння беларускага дзеяслова *слаць*² ‘5. перан. Рассыпать што-н. па паверхні або нізка над паверхняй чаго-н.’ (*Ранак сцеле туман*) ад прамога ‘1. Класці, накрываючы паверхню чаго-н.’ (з’яўляецца новая сема ‘нізка над паверхняй чаго-н.’).

Усячэнне тых ці іншых сем суправаджаецца часта ўзнікненнем дадатковых элементаў сэнсу ў структуры ВЗ, параўн., напр.: рус. *задувать*³ ‘1. Дуть порывами (о ветре). / в безл. употр.’ і ‘2. Дуя, проникать, попадать (о

ветре). / в безл. употр.’ (у другім значэнні адсутнічае сема якаснай характарыстыкі дзеяння, затое з’яўляецца сема ‘проникновение’); бел. *прымарозіць* ‘2. Злёгка пашкодзіць марозам; абмарозіць’ і ‘3. безас. Падмарозіць (пра надыход маразоў, холаду)’ (у трэцім значэнні апушчана сема ‘прычыненне шкоды’, аднак прысутнічае сема ‘надыход’).

Сэнсавая структура ВЗ можа фарміравацца ў выніку некалькіх семантычных пераўтварэнняў, параўнаем, напрыклад, адносіны паміж семемамі рускага дзеяслова *жарить* ‘1. Приготовляют в пищу (мясо, рыбу, картофель и т. п.)’ і ‘2. Разг. Обжигать лучами, палить (о солнце)’. Прадстаўленая імпліцытна ў пярвічным значэнні сема ‘подвержение действию жара’ становіцца асноўнай у другасным значэнні, акрамя таго, у ВЗ апушчана сема ‘приготовление пищи’, але з’яўляецца новая сема спецыфічнага суб’екта ‘солнце’. Своеасаблівымі адносінамі характарызуюцца значэнні беларускага дзеяслова *апушыць* ‘1. Абшыць па краях футрам (пра адзенне, абутак)’ і ‘2. Пакрыць, абцёрусіць краі або ўсю паверхню чаго-н. чым-н. пушыстым, лёгкім’: ВЗ “запазычвае” з АЗ толькі лакатыўную сему ‘па краях’, астатнія кампаненты сэнсу напаўняюцца іншым зместам, які звязаны з метэаралагічнымі з’явамі, што праілюстравана ў тлумачальным слоўніку мінімальным кантэкстам *Выпаў першы снег... Апушыў стрэхі, выбеліў вуліцы*.

Акрамя ўстанаўлення сувязей паміж значэннямі полісемічнай моўнай адзінкі і акрэслення іх тыпаў, важна ацэньваць ступень аддаленасці таго ці іншага ВЗ ад зыходнага АЗ. Цэнтральныя ЛСВ семантычна найбольш простыя і таму валодаюць больш шырокай лексічнай спалучальнасцю, у той час як аддаленыя, перыферычныя ЛСВ са складанай шматкампанентнай семантыкай характарызуюцца абмежаванай, выбіральнай спалучальнасцю. Членамі метэаралагічных палёў з’яўляюцца як цэнтральныя ЛСВ (рус. *прибить* (4 знач.) ЛСВ2 ‘Пригнать, прижать, придавить книзу, к земле (о ветре, дожде, граде и т. п.)’; бел. *прайсці* (11 знач.) ЛСВ3 ‘Выпасці (пра

ападкі)'), так і перыферыйныя ЛСВ (рус. *кружить* (4 знач.) ЛСВ4 'Взметать снег, пыль и т. п. (о вьюге, метели и т. п.); мести'; бел. *улегчыся* (5 знач.) ЛСВ4 '*перан. Разм. Аслабець, сціхнуць, супакоіцца* (пра з'явы прыроды і пад.)').

У абедзвюх блізкароднасных мовах сярод ВЗ метэонімаў-полісемантаў разам з прамымі прадстаўлены і пераносныя значэнні – **метафара** і **метанімія**. Развіццё полісеміі метэалексікі шляхам метафарызацыі ў даследуемых ЛСП ажыццяўляецца ў розных напрамках. Найбольш часта сустракаюцца выпадкі семантычнага пераносу найменняў са свету чалавека да свету прыроды, напрыклад, ЛСВ3 рускага прыметніка *хмурый* '*перен. Пасмурный, сумрачный* (о небе, погоде и т. п.)' узнік на аснове знешняга падабенства абазначаемай ім прыметы надвор'я з прыметай чалавека *хмурый* ЛСВ1 'Насупившийся, мрачный, угрюмый'; пераноснае значэнне ў беларускага дзеяслова *паіць* ЛСВ2 '*перан. Насычаць вільгаццю, вадой* (*Летние солнца дарыла свято и цеплыню, навальничные дожди шчодро паілі глебу*) развілася на базе прамога намінальнага значэння ЛСВ1 'Даваць піць каму-н.'

Семантычны перанос назваў з адных прадметаў на іншыя можа адбывацца ў межах свету прыроды, параўнаем, напрыклад, фарміраванне ў рускага назоўніка *волна*¹ метафарычнага сэнсу ЛСВ1 'Водяной вал, образуемый колебательными движениями водной поверхности. // *перен. Движение чего-л. (какой-л. массы или тумана, дыма и т. д.), напоминающее движение водяного вала*' ці развіццё ў беларускага прыналежага прыметніка *сабачы* пераноснага адцення значэння ЛСВ2 'Уласцівы сабаку (у 1 знач.); такі, як у сабакі. // *перан. Разм. Незвычайна моцны ў сваім праяўленні* (*Холод сабачы, дожди льют, а тут никто и вачей на курган не наказает...*).

Найменні метэаралагічных з'яў і аб'ектаў "запазычваюцца" таксама са свету рэчаў (артэфактаў), напрыклад, метафарычнае значэнне міжмоўных

эквівалентаў *флёр* ЛСВ2 '*перен.* Полупрозрачный покров, пелена, дымка' / *флёр* ЛСВ2 '*перан.* Напаўпразрыстае покрыва, заслона, смуга' абапіраецца на іх прамое значэнне ЛСВ1 '*Устар.* Тонкая, прозрачная, преимущественно шелковая ткань' / ЛСВ1 '*Тонкая, пазрыстая, пераважна шаўковая тканіна*'.

Метанімія ўяўляе сабой спосаб семантычнай дэрывацыі, у аснове якога ляжыць перанос наймення па сумежнасці (прасторавай, часавай і г. д.) рэалій аб'ектыўнай рэчаіснасці. Семантычны перанос можа адбывацца на падставе сумежнасці з'явы і яе прымет, напр., рус. *мокрядь* ЛСВ1 '*Сырость, дождливая погода*' і ЛСВ2 '*Влага, мокротá*', *жара* '*Высокая температура воздуха, нагретого солнцем; зной. // Горячий, сильно нагретый воздух где-л.*'; бел. *замець* ЛСВ1 '*Завіруха, мяцеліца*' і ЛСВ2 '*Снег, які гоніцца ветрам па зямлі*', *слота* ЛСВ1 '*Сырое надвор'е з дажджом і мокрым снегам. // Вільгаць, макрэча*'; дзеяння і яго выніку, напр., рус. *занос* ЛСВ1 '*Действие по знач. глаг. занести–заносить¹ (во 2, 5 и 6 знач.)*' і ЛСВ2 '*Большие массы чего-л. сыпучего (снегу, песку и т. п.), наметенные вьюгой, сильным ветром и т. д.*'; бел. *выпарэнне* ЛСВ1 '*Дзеянне паводле знач. дзеясл. выпарвацца–выпарыцца (у 1 знач.)*' і ЛСВ2 '*Газападобнае рэчыва, якое ўтварылася ў выніку выпарвання чаго-н.*' і інш.

Сумежнасць у прасторы часта з'яўляецца асновай пераносу геаграфічнай назвы на прадмет, рэчыва, з'яву, якія звязаны з пэўнай мясцовасцю. У карэлятыўных ЛСП "*Погода*" / "*Надвор'е*" наглядным прыкладам такіх унутрыслоўных семантычных пераўтварэнняў служаць спецыяльныя відавныя найменні ветру па назвах адпаведных бакоў свету, параўн.: рус. *зюйд-вест* ЛСВ1 '*Мор. Юго-запад, юго-западное направление*' і ЛСВ2 '*Мор., метеор. Юго-западный ветер*', *норд-ост* ЛСВ1 '*Мор. Северо-восток, северо-восточное направление*' і ЛСВ2 '*Мор., метеор. Северо-восточный ветер*'; бел. *зюйд* (спец.) ЛСВ1 '*Поўдзень, паўднёвы напрамак*' і ЛСВ2 '*Паўднёвы вецер*', *норд-вест* (спец.) ЛСВ1 '*Паўночны захад, паўночна-заходні напрамак*' і ЛСВ2 '*Паўночна-заходні вецер*' і г. д.

Некаторым метэонімам уласціва развіццё новых значэнняў шляхам метанімічнага пераносу наймення па прымеце колькасных адносін (сінекдаха). Напрыклад, перанос часткі на цэлае прадстаўлены ў семантычных структурах слоў-карэлятаў рус. *снег* ‘Твердые атмосферные осадки, выпадающие из облаков в виде белых звездообразных кристалликов или хлопьев, представляющих собой скопление таких кристалликов. // Сплошная масса таких осадков, покрывающая какое-л. пространство’ / бел. *снег* ‘Атмасферныя ападка і выглядзе белых камячкоў, якія складаюцца з крышталікаў, падобных на зорачкі. // Суцэльная маса такіх ападкаў, што пакрывае якую-н. прастору’.

Унутраная форма значнай часткі элементаў разглядаемых рускага і беларускага палёў характарызуецца адмысловай сэнсавай складанасцю, шматграннасцю і разнастайнасцю эпідыматычных адносін, што ўяўляюць сабой ланцуг семантычных пераходаў. Так, намінацыйнае значэнне рускага назоўніка *вихрь* ЛСВ1 ‘Стремительное круговое движение ветра’ развівае два адценні: першае ‘Сильный ветер’ узнікае на падставе прасторавай сумежнасці, другое ‘Поднятые ветром и крутящиеся столбом частицы пыли, снега и т. п.’ матывавана сувяззю паміж дзеяннем і аб’ектам. Расшырэнне семантычнага аб’ёму галоўнага значэння беларускага назоўніка-метэоніма *капеж* адбываецца па схеме “суб’ект – дзеянне – вынік”: ЛСВ1 ‘Каплі дажджу або талага снегу, якія падаюць са стрэх. // Падзенне капель талага снегу. // Абл. Ледзяшы на стрэхах’.

Семантычная структура часткі мнагазначных лексем – членаў ЛСП “Погода” / “Надвор’е” – грунтуецца на так званай граматычнай полісеміі, якая прадугледжвае транспазіцыю слоў адной часціны мовы ў другі лексіка-граматычны разрад. Гэта значыць, што ў выніку працяглага ўжывання слова ў новай функцыі на аснове пярвічнага значэння фарміруецца і замацоўваецца ў мове другаснае граматычнае значэнне. Праілюструем гэтую з’яву канкрэтнымі прыкладамі: рус. *застывший* ЛСВ1 ‘*Прич. прош. от застыть*’ і

ЛСВ3 ‘в знач. прил. Разг. Превратившийся в лед, покрытый льдом’, *мглисто* ЛСВ1 ‘Нареч. к мглистый’ і ЛСВ2 ‘безл. в знач. сказ. О наличии мглы где-л.; о мглистой погоде’; бел. *прагрэты* ЛСВ1 ‘Дзеепрым. зал. пр. ад прагрэць’ і ЛСВ2 ‘у знач. прым. Які прагрэўся; поўнасьцю нагрэты’, *марозна* ЛСВ1 ‘Прысл. да марозны (у 1 знач.)’ і ЛСВ2 ‘безас. у знач. вык. Холадна, моцны мароз’ і пад.

Неабходна адзначыць яшчэ адну цікавую рысу зместавага боку мнагазначных лексем рускага і беларускага палёў пагоды. Структурна-семантычны аналіз метэонімаў паказаў, што ў асобных выпадках назіраецца з’ява энантыясеміі – узаемнага супрацьпастаўлення некаторых унутрыслоўных семем. Так, напрыклад, значэнне ядзернага рускага назоўніка *погода* ‘Состояние атмосферы (ясность, облачность, осадки, температура воздуха, влажность и т. п.) в данном месте, в данное время’ развівае два ўзаемавыключальныя, супрацьлеглыя, адценні, якія выражаюць якасную характарыстыку стану атмасферы; процілегласць гэтых семантычных кампанентаў ствараецца за кошт антанімічных адносін паміж дыферэнцыяльнымі семамі ‘хорошая’ (*Разг.* Хорошее, без осадков состояние атмосферы’) і ‘плохая’ (*Прост.* Ненастье, непогода (обычно снег, дождь с сильным ветром)). У семантыцы рускага дзеяслова-полісеманта *сдутъ* значэнні ‘1. Струей воздуха, дуновением удалить, сбросить, снести’ і ‘2. Струей воздуха, дуновением собрать в одно место, вместе’ проціпастаўлены адно аднаму семамі ‘удалить’ і ‘собрать’ адпаведна. У беларускім ЛСП “Надвор’е” энантыясемію рэпрэзентуе, напрыклад, дзеяслоў *слацца*², унутраная форма якога характарызуецца наяўнасьцю антанімічных адносін паміж значэннямі ‘2. Ляжаць, расцілацца на вялікай прасторы’ (статычнасць дзеяння) і ‘4. Паволі распаўсюджвацца па паверхні або над паверхняй чаго-н.’ (дынамічнасць дзеяння).

У якасці заключэння зазначым, што характар сістэмных эпідыгматычных адносін у межах метэаралагічных палёў вельмі

разнастайны. Другасныя ЛСВ з інварыянтным значэннем ‘стан атмасферы’ ўтвараюць значныя пласты элементаў даследуемых ЛСП, што ў пэўнай ступені сведчыць пра сэнсавую насычанасць і лабільнасць семантычнай структуры рускіх і беларускіх лексічных адзінак. Фарміраванне вытворных значэнняў метэонімаў-полісемантаў адбываецца па аналогіі з асноўным значэннем, а таксама ў выніку перагрупоўкі сем, расшырэння ці ўсячэння семантыкі. Інтэгральнай рысай карэлятыўных ЛСП “Погода” / “Надвор’е” з’яўляецца наяўнасць як прамых вытворных значэнняў, заснаваных на удакладненні, “праламленні” сэнсу, так і пераносных значэнняў, якія ўзнікаюць дзякуючы дыялектычнаму адзінству навакольнага свету.

Літаратура

1. Шмелев, Д. Н. Полисемия / Д. Н. Шмелев // Лингвистический энциклопедический словарь ; гл. ред. В. Н. Ярцева. – М., 1990. – С. 382.
2. Шмелев, Д. Н. Проблемы семантического анализа лексики: на материале русского языка. / Д. Н. Шмелев. – М., 1973. – С. 191.
3. Словарь русского языка : в 4 т. / Акад. наук СССР, Ин-т рус. яз. ; под ред. А. П. Евгеньевой. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Рус. яз., 1981–1984. – 4 т.
4. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т., 6 кн. / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы). – Мінск : Беларус. сав. энцыкл., 1977–1984. – 5 т.
5. Ольшанский, И. Г. Лексическая полисемия в современном немецком языке (системные, коммуникативные и лексикографические аспекты) : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.04 / И. Г. Ольшанский ; Мос. гос. лингв. ун-т. – М., 1991. – 51 с.
6. Гарипова, Н. Д. К вопросу о роли основного значения в организации смысловой структуры многозначного глагола / Н. Д. Гарипова // Системные отношения в лексике и методы их изучения : межвуз. науч. сб. / Мин-во высш. и сред. спец. образования РСФСР, Башк. гос. ун-т ; отв. ред. Л. М. Васильев. – Уфа, 1977. – С. 70.
7. Гарипова, Н. Д. К вопросу о роли основного значения в организации смысловой структуры многозначного глагола. – С. 70–74.

УДК 811.161.1'373.2 + 811.161.3'373.2

В а н к е в і ч А. Г. Эпідыгматычныя адносіны членаў метэаралагічных палёў у рускай і беларускай мовах // Беларуская лінгвістыка. 2016. Вып. 76.

В статье в рамках коррелятивных ЛСП «Погода» / «Надвор'е» исследуются механизмы и особенности формирования значений полисемантов. Выявлены типы ЛСВ метеонимов в русском и белорусском языках; на конкретных примерах рассмотрены модели взаимодействия между основным и производным значениями, а также способы семантической деривации – метафорический и метонимический переносы.

Библиогр. – 6 назв.

SUMMARY

In the article the mechanisms and features of formation of polysemantic values explore in the framework of correlative LSF “Pogoda” / “Nadvor'e” (“Weather”). Types of lexical-semantic variant of weather lexemes in Russian and Belarusian languages are identified, models of interaction between the primary and derivative values and ways of semantic derivation – metaphorical and metonymic transfers – are considered on specific examples.

*Цэнтр даследаванняў беларускай культуры,
мовы і літаратуры НАН Беларусі.*

09.03.2016